

MOJ PUT U VJEČNOST*

Nurettin TOPCU

Nurettin Topçu je jedan od najvećih mislilaca i pisaca Turske. Umro je 1975. godine.

Znate već, prijatelji moji, da ste se, kada sam bio na smrti, okupili oko moje postelje. Netremice ste gledali u mene kao da prvi put vidite čovjeka koji umire. Ustvari, vi ste mene tada prvi put iskreno voljeli. A ja sam bio presretan, jer sam oko sebe prvi put vidio grupu ljudi ispunjenu iskrenom ljubavlju. To je trenutak koji čovjek proživi tek kad bude pred vratima smrti.

Kada sam se rastajao s vama, žudio sam za primjerenim životom, ali sam, istovremeno, osjećao da mi je dosadio vaš život ispunjen bolom i nesrećom. Bio sam umoran do nivoa na kojem sam osjećao potrebu da se izvučem iz svog bitisanja i da se, hiljadama godina, odmaram u prostranstvu Beskonačnosti. Uveče, nakon tri dana, kada sam blagu svjetlost oko sebe počeo doživljavati kao daleke zvijezde na nebu, i nakon što sam se oprostio sa svakim od vas pojedinačno, nasmiješio sam se Meleku Smrti koji je došao da me preuzme. Iako sam se rastao od svog tijela, sa sobom sam ponio neka njegova stanja. Vi ste, pak, s mojim tijelom radili ono što niste onda kada sam bio živ. Nadnijeli ste se nad njega i plakali. Vi mene niste mogli vidjeti, ali ja sam vas gledao. Kada ste moje tijelo spustili u zemlju od koje je nastalo, osjetio sam da se ono susreće sa novim životom, neuporedivim s bilo čim ranije. Osjetio sam da moje tijelo, koje je izmiješano sa zemljom, još nosi mnogo toga mojega. Susret s novim životom mu je donio slast kakvu ono u ranijem životu nikada nije iskusilo.

Vi ste plakali za mnom, jer niste mogli znati kuda sam otišao. Ja sam ionako živio život koji je bio poput ove smrti i, eto, moja nada se ostvarila. Dok sam bio među vama i sam sam se, poput vas, bojao smrti, jer sam vas volio i nisam želio od svih vas se rastati. Kada se nad mene nadnio Melek Smrti, niste primijetili smiješak na mom licu, a ja tada nisam mogao da vam kažem bilo šta o svom stanju.

Susret sa dragima

Moj prelazak sa vašeg svijeta je trajao samo jedan tren. Nakon što je pokopano moje tijelo, upitao sam Izaslanika: „Gdje sada idemo?“ On mi nije odgovorio: „Tamo gdje želiš“, nego mi je kazao: „Tamo gdje si želio.“ Potom je dodao: „Život koji si živio bio je samo priprema za tvoj istinski život ovdje. Ovdje ćeš naći samo ono što si tražio u ranijem životu.“ Upitao sam ga: „Hoću li naći baš sve što sam tražio?“ Kazao je: „Naći ćeš sve što si tražio s imanom, ljubavlju i zanosom, ono što si istinski tražio.“ Poželio sam da budem sa svojim roditeljima, s moje dvije drage i poštovane duše, koji su umrli prije mene. Kako sam ja tu svoju želju prenio i stavio mu na znanje, ne znam. On mi je samo, istog trena, rekao: „Sad si s njima.“ Zbunio sam se. Nisam mogao vjerovati svojim očima. Uistinu sam bio s njima. Bili su oni lično. Sredstva kojima sam se uvjerio u to i prepoznao ih, bila su hiljadu puta jača od dunjalučkih. A oni su bili u najljepšem i najpoželjnijem stanju. Izgledali su tako lijepo, kako sam mogao samo sanjati. Ali, jesam li ja to gledao očima, slušao ušima, dodirivao rukama? Nikako! Sredstva spoznaje su postala moja sposobnost putem koje sam vidio jače od viđenja okom, čuo bolje od slušanja uhom i imao dodir osjetljiviji od dodira rukom.

Velika Sudnica

Upitao sam svog Saputnika: „A kada ću doći pred Veliku Sudnicu?“ Reče mi: „Sada smo tu. Pogledaj oko sebe!“ Bili smo na ogromnoj poljani, kojoj kraja nema. Skupine ljudi, različitih identiteta i stanja, ispunjavale su to prostranstvo. U sredini je bila velika dvorana u koju su ulazili, i račun polagali, ljudi iz svih onih skupina, jedan po jedan. Kada bi nekome došlo vrijeme da bude pitan, glasnik bi njegovo ime prozvao ispred Sudnice, a on bi tamo, jezikom, licem, mesom i kožom priznao sve što je činio na Dunjaluku. Uopće nema potrebe za bilo kakvim svjedocima. Sve, ama svaki atom,

govori, kada dođe vrijeme da progovori. Sam događaj i samo djelo kazuje. Kada je došao red na mene, pozvali su me na mjesto polaganja računa, kojeg sam očekivao sa strahom i brigom. Moji grijesi su sami o sebi govorili, a ja sam se stidio. Oko mene su se okupili oni kojima sam ikad išta ružno učinio. Najviše sam se stidio onih kojima sam učinio nepravdu. Ah, nisam ni znao koliko sam nepravedan bio. Smatrao sam da sam milostiv i nježnog srca. Koliko sam samo nepravde nanio svojim jezikom ako nisam rukom, ili srcem ako nisam jezikom. Dio moga jada i bola tada je bila upravo žestina osjećaja stida koji sam imao u prisustvu onih kojima sam nepravdu učinio. Poželio sam da se prema meni činila nepravda na Dunjaluku umjesto što sam je ja činio, da sam na komade trgan radije nego što sam nekome našao učinio.

Vlasnik Velike Sudnice je gledao i vidio moje stanje. Stavio je moje grijeha na jedan tas Vage, a moj zanos i samilost na drugi tas. Prevagnuo je ovaj drugi, a ja sam obradovan Velikim Oprostom.

Vječni Svijet

Kada sam započeo moje putovanje Vječnim Svijetom kroz Vječne Vrtove, vidio sam da tamo svi žive u najljepšim i mome srcu najpoželjnijim stanjima. Čovjek je razgovarao sa svim stvarima, a sve je razgovaralo s njim. Jedan visoki zagrlio brdo, drugi teče s rijekom i istovremeno je promatra. Neki su pokriveni večernjim rumenilom, dok su drugi svoja krila otvorili prema povjetarcu, sjedeći na velikom izvoru, koji izvire na rubu šumarka, čije okruženje predivno miriše. Posmatraju prekrasne prizore i mirišu raznovrsne cvjetove, pokraj izvora koji izbijaju iz dubina, poput svjetlosti koja ključa. Pred njima su prizori o čijem viđenju su sanjali. Njihove nade o časnom društvu koje su priželjkivali cijelog svog života su se ostvarivale. Došli su do vječnog uživanja u stvarima koje su željeli i kojima su se nadali, a koje su, makar malo, kušali ili su ih željeli još na Dunjaluku. Na Dunjaluku su imali snage da svoja tijela prenesu u svijet duhovnosti, da gledaju u svijet suština, makar to bilo kroz maleni prozorčić. To su bili ruhovi, to su bile duše, koje su ibadet činile, ne iz straha ili iz običaja, nego sa razmišljanjem, ljubavlju, zanosom i čežnjom. Svjesno su se pripremali za ovaj Dan. Svako njihovo djelo i svaka aktivnost na Dunjaluku su bili ibadet.

Istina je da je Vječni Život nužni rezultat trajnog i upornog pripremanja na Dunjaluku, a nije prizor koji se u jednom momentu, iznenada, otkrije iza perda. Čovjek nastavlja sa istom onom djelatnošću pri kojoj je bio u momentu kad je prenesen Otuda. Djela koja smo činili do svoje smrti samo su korijenje za stablo koje izrasta nakon smrti. Grane i plodovi tog drveta su one vrste koju smo zasadili na Dunjaluku. Duša nastavlja da dozrijeva od tačke do koje je došla u trenutku smrti.

Pouka je da treba na ispravan način doći do smrti, ili kako to izražava jedan mudrac: „Znati kvalitetno umrijeti.“

Stvari koje sam vidio u svijetu duša, a koje su došle na obalu Mira, izvan su mogućnosti opisivanja. Vidio sam ljude i brda kako sijeje. Vidio sam potoke kako razgovaraju s ljudima i nude im ukuse svih pića, mada potreba za pićem tamo uopće ne postoji. Vidio sam duše koje su postigle svoju sigurnost, kako tespih čine sa kapljicama vode, koje su poput pahuljica snijega koje se prosipaju po njima. Vidio sam šumarke, u koje još od Ezela nikada nije kročila noga grijehnika, kako im se rubovi talasaju, i kako se s njima miješa zelena i rumena svjetlost, utonule u razmišljanja hiljada svjetova. Vidio sam sunca, od kojih svako spominje po jednu dobru dušu, koje žive u svijetu ispunjenom zanosom i čežnjom, u svjetovima koji imaju jasnoću znanja, toplinu ljubavi i prostranstvo nade.

Divote Dženneta

Ponekad je prizor ljepote nešto u što se utapaju svi svjetovi. Ponekad rađanje uspomena bude tako veličanstveno da sve nade prekrije svjetlošću sunaca, pošto bilo koji ibadet na Dunjaluku svaku stvar čini vječnom. Svijet Dženneta je mjesto za one koji su nalazili smiraj i odmor za dušu u sitnim stvarima, a nije za one čiji su zahtjevi bili brojni i bez kraja. Vidio sam da su strpljivi ovdje zauzeli najuzvišenija mjesta, najviše deredže. Kušao sam dio ove ljepote, mada u maloj mjeri, još na Dunjaluku. Istina je da su mi najsretniji momenti u dunjalučkom životu bili trenuci razmišljanja. Oni su bili vanjski izgled mog duševnog smiraja. Ovdje sam vidio rahmet kako se izljuje sa visina kojima kraja nema po zemlji kojoj kraja nema. Prisustvovao sam druženjima pejgambera i evlija. Vidio sam mudrost kosmičkih zakona, koji su jedinstveno čudo koje vi pokušavate spoznati na Dunjaluku. Bio sam svjedok podjeli Božanske Pravde ovdje, na mjedanu Kadera. Iako ste se vi prema njoj nemarno odnosili ova Pravda je na Dunjaluku podijeljena na najbolji način. S potpunom ljubavlju i uživanjem sam razmišljao o dobru koje leži iza svakog istinskog djela. Saznao sam da je Dunjaluk, kojeg vi smatrate kućom nesreće i bola, samo prolaz za Providnost i Mudrost. Odmorio sam se na mostu koji vodi od duše do Allaha. Riješio sam se ubitačne samoće. Riješio sam se one samoće koja mi je bila najvećom patnjom na Dunjaluku, koja me je raskidala i dijelila između svega postojećeg, koja me je odvajala od mene samoga.

Ja tamo među vama nisam imao istinskog prijatelja. Među vama sam živio usamljen. Zarobljenik patnje. Bio sam sâm noću i sam danju, od djetinjstva do smrtne postelje, u svojoj sobi i među ljudima, kada sam bio varan i kada sam bio hvaljen, među strancima i među voljenima. Samoća je bila moja bolest od koje nije bilo lijeka na Dunjaluku. Međutim, ja sam je proživljavao i stalno priželjkivao smrt, da je se riješim. Eto, to je bila bolest koje sam se tek ovdje riješio.

Čežnja za Allahom

Na kraju sam se silno zaželio Rabba, Koji mi je omogućio da stojim pred Njim mnogo puta na Dunjaluku, bez muke i čekanja. Upitao sam svog saputnika Meleka, koji se u tom trenutku pojavio kraj mene: „Gdje je On?“ Upitao je: „Zar Ga ne vidiš?“ Kazao sam: „Stvorenja koja vidim su ista ona koja sam gledao na Dunjaluku, samo su sad u savršenom obliku i vječna, ali gdje je njihov Gospodar? Sve ima svog vlasnika, a ja tražim Vlasnika svega ovoga.“ Međutim, moj vodič me ušutka, kao da je želio da se ne izlažem poniženju, jezikom koji je bio mješavina samilosti, začuđenosti i prijetnje: „Jesi li lud? Zar ovdje može biti išta drugo osim Njega?“ Pred ovim upozorenjem sam se povratio: „Tako je! U svemu je On, On, On, što ranije nisam zapažao. Sve postojeće je prožimao pogled Njegove svemoći. Nalazio sam se u Uzvišenoj Sveprisutnosti. Zadržtao sam silovito i izgovorio: „Gospodaru!“ Čulo se: „Reci!“

Nisu to bile riječi. Ne kao čovjekove. Bilo je to nešto poput osjećaja, beskrajnih, poput moći, beskonačne. Nema tu vremena ni mjesta, nema novog i starog, nema rođenja ni smrti, nema drugačijeg ni istog, nema početka ni kraja, nema uzroka ni posljedice, nema negacije niti sumnje. Bio sam sretan i radostan. Bila je to radost poput one koju ima neko ko se rodio za vječnost, radost kakve nema na Dunjaluku. Nema glasa, nema drhtaja, nema uzroka. Kao da su sva stvorenja stvorena u tom trenutku. Kao da se iz mene prelijeva sva radost i ispunjava stvorene svjetove.

U kakvom sam stanju ranije bio? Gdje sam bio? Sve sam to zaboravio, sve izbrisao. I sebe sam izgubio u svijetu u kojem je izbrisano i vrijeme i mjesto. Tu je bilo samo jedno, samo Jedna Istina – ON!

Sa arapskog jezika preveo
Sead Seljubac

**ETO, TO JE
BOŠNJAK**

Suad MAHMUTOVIĆ

Ovdje se ne živi da bi se živjelo,
Ovdje se ne živi da bi se umiralo,
Ovdje se umire da bi se živjelo.

Mehmedalija Mak Dizdar

Kada je sultan Mehmed Fatih, 1463. godine, došao u Bosnu, kod kraljevskog grada Jajca je došlo 36.000 bogumilskih porodica da mu izraze lojalnost i prigrle islam. Ovi dobri Bošnjani su tražili samo jedno: da im djeca idu u *adžami oglane* - dvorsku službu i janjičarsku vojsku, što im je udovoljeno. Tako su Bošnjaci u svojoj povijesti imali velike ljude koji su bili zastupljeni gotovo u samom vrhu Visoke Porte. Imali su: šejhul islama (najveći duhovni autoritet i drugi čovjek u hijerarhiji Osmanske države), egipatskog kadiju, kao i munlu Mekke i Medine. Samo u periodu od 1544. do 1612. godine, Bošnjaci su imali 9 velikih vezira – *sadri azama*: Rustem-pašu, Semiz Ali-pašu, Mehmed-pašu Sokolovića itd. Imali su Gazi Husrev-bega u Sarajevu, Turali-bega u Tuzli, Husein-bega Karabegovića u Bihaću, i druge. Međutim, rijetko kada u povijesti su Bošnjaci ginuli za svoju zemlju. Uglavnom su ratovali pod tuđom zastavom. Ostavljali su kosti širom osmanskog carstva, ginuli su po Galiciji, Karpatima, Soči i Piavi u Italiji i Verdenima u Francuskoj. Pružili su neviđeni otpor austrougarskoj vojsci u vrijeme okupacije Bosne, koja je tri puta bila brojnija i isto toliko puta bolje naoružana.¹ U tom otporu žene su pokazale posebnu hrabrost, pucajući s munare Ali-pašine džamije u Sarajevu i prosipajući vrelu vodu sa ćefenaka svojih kuća. Bihać je branio bihački mutesarif Husein-beg Karabegović. General Zah, koji je vodio austrijsku vojsku, javljao je glavnom komandujućem generalu Filipoviću o velikim gubicima koje su njegove trupe pretrpjele. Zah kaže: » Kada su čete već bile prodrle u Bihać, na bedemima gradske tvrđave se je razvila neviđena borba. Mnogi ustanici su gorjeli u vatri i bili živa buktinja, ali nisu odustajali od borbe.

Skakali su na naše vojnike, hvatali ih i tako sa zidina zajedno s njima odlazili u smrt «. „Činilo se kao da nemaju jedan, nego stotinu i jedan život“, govorio je general Rajdlender o borbama za Kladušu. Nepune četiri decenije poslije, ti isti Bošnjaci ili njihovi potomci su se svim svojim bićem borili u trupama austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu, 1914. – 1918. godine. U tom ratu je 200.000 Bošnjaka ratovalo pod zastavom Austrougarske. Po njima nosi naziv najpoznatiji marš u ovome ratu: „Bošnjaci dolaze“ („Die Bosniaken kommen“).² Narodi BiH su platili najveću cijenu od svih država/nacija na svijetu u Prvom svjetskom ratu. Zapanjujući je podatak o maksimalno mogućoj mobilizaciji ljudstva od 15/16 do 70 godina, odnosno 17,2 %, te da su ljudske žrtve bile ogromne. Bošnjaci su bili pripadnici najelitnijih trupa carske vojske (K.u.K. Armee), tj. BH regimenti: BH 1. R – Sarajevska, BH 2. R – Banjalučka, BH 3. R – Tuzlanska i BH 4. R – Mostarska. Ove regimente su dobile najveći broj odlikovanja u kompletnoj carskoj vojsci. U Gracu (Graz) postoji ulica Druge bošnjačke (Zweierbosniakengasse), te dvije kamene spomen-ploče u počast Bošnjacima, i to u počasnoj dvorani crkve Milostivog srca, ranije garnizonskoj crkvi u centru Graca i u Armijskom povijesnom muzeju u Beču.³ U Gracu i Lebringu se preko 80 godina odaje počast na vojničkom groblju u čast bitke na Monte Melleti. (Fior 07. 06. 1916.) Iz toga rata je ostao u Italiji kod Gorizie naziv jednog neprohodnog grebena: „*Posso del Bosniako*“. Talijani su čak sa ponosom i poštovanjem zajedno sa Austrijancima podigli spomenik Bošnjacima, 07. 09. 1996. godine na planini Monte Melleti. U Sloveniji kod Boveca je ostao spomenik, isklesan u granitu, Bošnjaku u fesu - carskom strijelcu, kao trajno sjećanje na slavnu bitku za Rombon na Soškom frontu.⁴ Na tom potezu, između 24. maja 1915. i 7. novembra 1917. godine je vođena neprestana

1 Zabilježeno je da je u početku okupacije austrijska vojska brojala 82.000 vojnika, 112 topova i 1300 konja. Kasnije se taj broj popeo na 14 divizija sa oko 300.000 vojnika, 300 topova, 110.000 konja i više stotina vozila na čelu sa generalom Filipovićem. S druge strane, ustanika je bilo oko 90.000. Vojsku su sačinjavali pripadnici svih naroda u Bosni, a predvodili su je: Mehmed Hadžijamaković, pljevaljski muftija Šemsekadić, Risto Bujak, bimaša, Aleksandar Nedić, juzbaša itd.

2 Ovaj vojnički marš je nastao davne 1905. godine, kao i kompozicija „*Bosna selamlık*“ (Grüs aus Bosnien). Vidjeti knjigu Pere Blaškovića, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, Beč, 2000. godine

3 Werner Schachinger, *Bošnjaci dolaze*, Opatija, 1996. godine (prijevod Omer-beg Mujkanović – Veličanin i mr. Smail Alijagić).

4 Dr. Ibrahim Alijagić, prilog knjizi Pere Blaškovića, *Sa Bošnjacima u svjetskom ratu*, Beč, 2000. godine

dvadesetdevetomjesečna bitka, koja je odnijela milion i dvjesto hiljada života. Malo je poznato da se zadnja velika pobjeda austrougarske vojske u Prvom svjetskom ratu protiv Francuza i Italijana, samo četrdesetak dana prije kraja rata, tačnije, 24. augusta 1918. godine, temelji na uspjesima *Orijentkorpusa* u Albaniji, u kojem su bili pretežno Bošnjaci. Talijanima je bilo dovoljno da pred sobom ugledaju vojnike sa fesovima i da se okrenu u bijeg. Time se koristila komanda austrougarske vojske, stavljajući tradicionalnu bošnjačku kapu i vojnicima drugih nacionalnosti.

Ostalo je zabilježeno da su, u nedostatku Bošnjaka, kroz rovove na štapovima pronosili fesove, tako da bi Talijani imali na umu ko ih čeka na drugoj strani. Istovremeno, sačuvani dokumenti svjedoče o Bošnjacima kao ljudima u čijem srcu je bilo najviše dobrote.

Po završetku Prvog svjetskog rata, Muslimani su tretirani nacionalno neopredjeljenima. Tako je vođa Radikalne stranke bosanskih Srba, Milan Srškić, na pitanje zašto u najvišim vlastima nisu zastupljeni bosanski Muslimani, odgovorio: *»Istina, trebalo bi, ali naši su muslimani nacionalno neopredijeljeni, a naša je država nacionalna. To je država Srba, Hrvata i Slovenaca i oni trebaju da je reprezentuju«*. S tim u vezi je i ekonomsko uništavanje muslimana. Kraljevina SHS je provela agrarnu reformu, kojom je samo od bosanskih muslimana oduzeto 1.076.685 hektara zemljišta. Tu zemlju vlada je podijelila srpskim porodicama bivših kmetova, bezemljaša, ratnih dobrovoljaca, invalida i drugih. Tom reformom oduzete su gotovo dvije trećine ukupne zemljišne površine u posjedu bosanskih muslimana. Kralj Aleksandar je bio upamćen kod muslimana po mnogim potezima kojima je obespravljen muslimanski narod. Zakonom o Islamskoj vjerskoj zajednici od 31. januara 1930. godine, ukinuto je pravo bosanskih muslimana na autonomno vođenje vjerskih i vakufsko–mearifskih poslova u BiH. Zatim je proglašena Uredba o privremenoj organizaciji IVZ, po kojoj je ministar pravde postao najviša upravna vlast, koja neposredno nadzire rad svih vjerskih i vakufskih organa, u koje su istovremeno uvedeni i posebni vladini povjerenici.⁵

Potpisivanjem bezuvjetne kapitulacije, 17. aprila 1941. godine, i bjekstvom kralja i vlade u inostranstvo, prestala je da postoji Kraljevina Jugoslavija. Pavelićev ultranacionalistički ustaški pokret 10. aprila 1941. godine proglašava Nezavisnu državu Hrvatsku. Bosna i Hercegovina je postala sastavni dio NDH, a Muslimani su bez ikakve njihove saglasnosti proglašeni za Hrvate. Učinjeno je to “Zakonskom odredbom o arijevsom rasnom podrijetlu.”⁶. Oduzet im je narodni subjektivitet, prisvojena prošlost i izvršena nasilna asimilacija. Muslimani tada nisu uopće imali političku organizaciju koja bi ih mogla okupiti i organizirati. Zbog svega navedenog, Islamska zajednica, kao i El-Hidaja, odigrat će veliku ulogu u očuvanju vjerskog, ali i nacionalnog identiteta M(m)uslimana. Odnos prema NDH se najbolje vidi iz muslimanskih rezolucija donesenih 1941. godine.

Te rezolucije su bile odraz osobne hrabrosti potpisnika, ali i visoke moralnosti, pravednosti i principijelnosti. Pominju se bijeljinska, mostarska, sarajevska, prijedorska i druge rezolucije. Kroz sve ove rezolucije provlače se tri osnovne koncepcije:

1. Muslimani osuđuju ustaška ubijanja, pljačke, deportiranje i progone.
2. Ograđuju se od onih pojedinaca koji su učestvovali u zločinima, ujedno ih oštro osuđujući; protestiraju i protiv pokušaja da se na Muslimane kao cjelinu svali odgovornost za ustaške zločine.
3. Iznose podatke o progonima Muslimana.

Sve su ove rezolucije nosile potpise najuglednijih predstavnika javnog života M(m)uslimana. Sarajevsku rezoluciju je 14. augusta 1941. Godine, npr., potpisalo oko

5 Bojić, Mehmedalija, »Položaj muslimana u doba monarhističke diktature«, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo, 2001. godine, str. 161–185.

6 Mehmedalija Bojić, »Bosanski Muslimani i Drugi svjetski rat«, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Sarajevo 2001. godine, str. 185-190. U toj odredbi, pored ostalog, piše: »Arijskog podrijetla je osoba koja potječe od predaka koji su pripadnici europske rase zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Europe. Kod pripadnika Islamske vjerske zajednice, koji ne mogu pridonijeti navedene isprave, potrebno je pismeno posvjedočenje dvojice vjerodostojnih svjedoka, koji su poznavali njihove predke, da u njima nema osoba narijskog podrijetla«.

stotinu sarajevskih najuglednijih Muslimana. Među njima su predsjednik El-Hidaje, rektor i svi profesori Više islamske šerijatsko-teološke škole, direktor i svi profesori Šerijatske gimnazije, direktor i svi profesori Gazi Husrev-begove medrese, predsjednik i više članova Ulema medžlisa, predstavnici kulturno-prosvjetnih društava, mnogi književnici, sudije, ljekari, bankari, veleposjednici, trgovci, studenti. Dakle, iza teksta Sarajevske rezolucije stajala su imena iz gotovo svih društvenih slojeva.⁷ U Drugom svjetskom ratu Bošnjaci su imali svoje „Muslimanske brigade“, ali po formiranju FNRJ, kao i SFRJ, tretirani su nacionalno neopredijeljenima sve do 1974. godine, kada su priznati kao Muslimani sa velikim M.

U posljednjoj agresiji na Bosnu i Hercegovinu, Bošnjaci ratuju u svojoj zemlji i za svoju zemlju i tu ostavljaju kosti. Po prvi put u svojoj povijesti Bošnjaci grade šehidska turbeta u mjestima gdje su ti šehidi ginuli.

Imali su Bošnjaci u svojoj povijesti velike ljude: Hasana Kjafiju Pruščaka, Pečeviću, Muvekita, Muhammeda Allameka, Bašeskiju, Umihanu Čuvidinu, Muhammeda Hevajia Uskufija, koji je 1631. godine napisao Rječnik bosansko-turskog jezika.

Imali su: Mehmed-bega Kapetanovića Ljubušaka, Osmana Nuri Hadžića, dr. Safvet-bega Bašagića, koji je stekao doktorat iz filologije u Beču 1908. godine, a umro kao siromah, jer je morao prodati ličnu biblioteku koja se i danas čuva u Češkoj.

Imali su i reisa Čauševića (reisu-l-ulema od 1913. do 1933. godine), reformatora i prosvjetitelja, čovjeka koji je dvadeset godina bio prvi u Bošnjaka i predstavljao ih u vjerskom, ali jedno vrijeme i političkom smislu. On je tražio od ministra pravde Kraljevine SHS, Milana Srškića, da se novi propisi o ustrojstvu Islamske zajednice mijenjaju.

Kad je ovaj to odbio, Čaušević mu je ponudio ahmediju i rekao: „Onda, ti Milane budi reis-ul-ulema, ja neću“. Čaušević je umro 1937. godine, a posljednje godine života je vrlo oskudno živio, jer mu vlasti kraljevine SHS nisu dale penziju, ali nije pognuo glavu.

Imali su Bošnjaci i Ćamila Avdića, Mustafu Busuladžića, Nerkeza Smailagića, Saliha Hadžialića, koji je pisao na šest jezika, a komunicirao na još dvadeset. Imali su Huseina Đozu, Ahmeda Smajlovića, Mehmedaliju Maka Dizdara, Mešu Selimovića, Skendera Kulenovića, koji je pred smrt često s prozora svoga stana jako glasno učio ezan, tako da je to počelo „brinuti njegove drugove“.

Imali su Bošnjaci i Aliju Isakovića, Muhsina Rizvića, za kojeg je jedan „drug“ postavio pitanje: „Šta ćemo sa Muhsinom Rizvićem koji je doktorirao na temu: „Bošnjačka književnost u doba Austro-ugarske“, jer se tada ta književnost negirala.

Imali su Bošnjaci mnogo običnih ljudi, šehida i gazija, koji su učinili velika djela i ostali po njima upamćeni. Zato Bošnjaku treba dati prostora i vidjet ćeš ko je. Samo nemoj tražiti od njega da pogne glavu, jer on to neće. Bošnjak uvijek stoji uspravan, nepokoren i ponosan. To je esencijalni dio njegovog bića. To je dio njegove povijesti, jer na stećcima možete vidjeti kako privređuje, ratuje ili stoji raširenih ruku, ali nikada, baš nikada nećete naći stećak na kojem Bošnjak kleči pred nekim vladarem. Eto, to je Bošnjak.

⁷ Mehmedalija Bojić, „Antifašističke rezolucije bosanskih Muslimana – osude ustaškog fašističkog režima (1941)“, Historija Bosne i Bošnjaka, Sarajevo, 2001. godine, str. 190–197.